

HALK-DEVLET-SANAT ÜÇGENİ İÇİNDE AZİM AZİMZADE

*Kemal İbrahimzade**

Özet

Azım Azımzade, Azerbaycan resim sanatında sosyalist gerçekçilik anlayışını ortaya koyan ilk sanatçı olarak bilinmektedir. Onun yaratıcılığı, Sovyet devrimi öncesinde başlamış ve Azerbaycan Sovyet döneminde biçimlenmiştir. Azımzade genellikle resim, siyasi pankart, kitap resmi, karikatür ve tiyatro-dekorasyonu gibi dallarının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Sanatçı yapıtlarında özellikle folklor, günlük yaşam, kadın teması, din gibi konuları ele almıştır. Bu özelliği ile Azımzade, sanat yaşamı ile Azerbaycan resim sanatına damganı vurmuş önemli otoritelerden biri olmuştur. Azımzade aynı zamanda Sovyet toplumunda sanatçının halk-devlet-sanat üçgenindeki konumunu göstermesi bakımından iyi bir örnektir.

Anahtar sözcükler: Azerbaycan, Azımzade, resim sanatı, sosyalist gerçekçilik, karikatür, Güzel Sanatlar, siyasi pankart.

Abstract

Azım Azımzade is known to be the first artist to have put forward the socialistrealistic attitude in Azerbaijan painting.

His creativity started before the Soviet Revolution and was shaped during the Azerbaijan Soviet period. Azımzade played an important part especially in the formation of various branches of the fine arts such as painting, political banners, book illustrations, caricature and theatre-decoration. In his works the artist dealt with folklore, daily life, theme of woman and religion. Azımzade became an important authority with his artistic life in Azerbaijan painting and is a good example of representing the place of artist within the triangle of public-government-arts relationship.

Key words: Azerbaijan, Azımzade, painting, socialist realism, caricature, fine arts, political banners

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü.

1. Giriş

Yetmiş yıllık Sovyet yönetiminde, parti ve devletin sanat ve kültür politikasında ana ilke olan toplumcu gerçekçilik doğası gereği her halkın kendi kültür gelenekleri ve sanat mirasının halkçı ve toplumcu hedefler doğrultusunda gelişmesini sağlamaya çalışmıştır. Azerbaycan'da görülen Sovyet toplumcu gerçekçilik sanatı, bu durumu yansıtan örneklerden biridir. Azerbaycan'da bu sanatın oluşumunda daha önceki miras ve birikimin değerlendirilmiş ve gelişmeye elverişli geleneklerden yararlanılmıştır. Sosyalist gerçekçilik sanat kavramı, içerik açısından sosyalist; biçim açısından ise ulusal bir özellik taşımaktadır (Rozenal-Yudin, 1963: 422). Bu sanat akımının Azerbaycan'daki en önemli temsilcilerinden biri, 1880-1943 yılları arasında yaşamış olan Azim Azimzade'dir.

Azim Azimzade, 20. yüzyılın ilerici aydın kuşağının temsilcilerindedir. Onun yaratıcılığı, Sovyet devrimi öncesinde başlamış ve Azerbaycan Sovyet döneminde biçimlenmiştir. Azimzade, Azerbaycan resim sanatında ve genellikle siyasi pankart, kitap resmi, karikatür ve tiyatro-dekorasyonu gibi grafik resim dallarının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Azeri sanat tarihçileri, Azimzade'nin yaşamını ve yaratıcılığını daha Sovyet döneminde yazdıkları birçok monografi ve tezlerle ortaya koymuşlardır.¹ Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Azerbaycan sanat tarihçileri SSCB genelinde Azimzade'nin sanatını yeterince tanıtmamıştır. Dolayısıyla Sovyet sanat tarihi kaynaklarında Azimzade'nin sanatına gereken yer verilmemiştir.

Ekim Devrimi'nin 20. Yıl Kutlamaları çerçevesinde Organizasyon Kurulu tarafından düzenlenen SSCB Güzel Sanatlar Akademisi'nde yapılan ilmi konferansta konuşan Akademi üyesi B. Veymarın şunları söylemiştir: "Eski kuşak birçok usta sanatçı, devrimi olgun sanatçı olarak karşılamış, yeni sanat sorunlarına büyük ilgi göstermiştir. Azerbaycan'ın ilk devrimci ressamı Azimzade ilk kez 1905'de eleştirel siyasi karikatür ile ortaya çıkmış ve Azerbaycan'da 'işçi zaferinin' ilk yıllarında yeteneğini yeni yaşam mücadelesi için harcamıştır. O, grafik sanatçısı gibi pankartlarda, milli dergilerde resimleri ile yeni yaşamın kurulmasına engel olan şeyleri hicvetmiş ve eski yaşamın geriliğini keskin bir dille eleştirmiştir." (Veymar, 1948:186).

2. Azerbaycan Resim Sanatında Azim Azimzade'nin Yeri

Azim Azimzade, 1880 yılında Bakü'nün Novhanı köyünde dünyaya gelmiştir. Geçmişte Novhanı köylüsünün esas mesleği çiftçilik ve Hazar

¹ Bu konuda çalışma yapanlardan bazıları M. Necefov, N. Habibov, M. Tarlanov, R. Efendiyev, N. Miklaşevskaya, K. Kerimov, P. Hacıyev, D. Safaraliyeva'dır.

kıyısındaki bağlarda üzüm ve incir yetiştirmek olmuştur. Köyün kadınları halı ve kilim dokumacılığı ile bilinmektedir.

19. yüzyılın son çeyreğinde Bakü şehri hızla gelişmekte olup, yapılan fabrika ve atölyelerde, işçi gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Çevre köylerde ağır koşullarda yaşamını sürdüren köylü aileleri şehre göç etmiş, inşaat ve fabrikalarda ağır işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Azimzade'nin babası çiftçi ve duvarcı Aslan Kerbalayı Abdul Azimoğlu da diğer köylüler gibi genç yaşlarda köyünü terk edip, şansını şehirde denemiştir. İnşaatta iş bulduktan sonra evlenmiş ve ailesi için şehirde ev yapmıştır. Kerbalayı Aslan ile eşi Zehra hanımın beş çocuğundan sadece bir oğlu sağ kalmıştır. 1880 yılının 30 Nisan'ında dünyaya gelmiş Azim'e dedesinin ismi konmuştur. Küçük Azim 7 yaşında babası tarafından molla (medrese) mektebine verilmiştir. Bir süre sonra ders sırasında resim yaptığı için hocası tarafından dövülen Azim, molla mektebinden kaçmış ve bir daha oraya dönmemiştir. Bu olay, Azim Azimzade'yi etkilemiş ve yaşamı boyunca sanatında din perdesi altında cehaletlerini sergileyen insanlara karşı eleştirel bir tavır almasına neden olmuştur. Yıllar sonra molla mektebindeki çocukluk günlerini anlatan bir çalışma da yapmıştır². Bir süre sonra Azimzade, babasından gizleyerek eğitimini Rus-Tatar (Azeri) okulunda devam ettirmiştir. Orada Rusça, tarih, edebiyat dersleri almıştır. Okul yıllarında Rus masallarının renkli desenlerinden etkilenen Azimzade'nin Azerbaycan masallarından esinlenerek cam üzerine yaptığı resimler, öğretmenleri tarafından ilgiyle karşılanmıştır.

1889'da ilkokulu bitirdikten sonra babasının rızası olmadığı için eğitimine devam edememiş ve on beş yaşında iş hayatına atılmıştır. Önce Risov ve Lapin şirketinin döküm atölyesinde çırak, sonra A.B.Guliyev'in değirmeninde kurye olarak çalışmıştır. O yılları hatırlayarak Azim Azimzade şöyle yazıyordu: "Çocukluğumdan ağır işlerle uğraşmaya mecburdum. Önce kurye gibi sonra ise büro işçisi olarak çalıştım. Fakat boş zamanlarımda resim yapıyor, kendimi geliştireyordum" (Arşiv Belge, 1939: 13).

Değirmen sahibi Guliyev'in Bakü'da yaptırdığı evin duvarlarını süsleyen resimler, Rus ressam Durov tarafından yapılmıştır. Binanın çeşitli yerlerinde bulunan resimlerde Doğu yaşam sahneleri, İstanbul ve Kahire manzaraları ve buna benzer konular yer almıştır. Guliyev'in evinin inşaat çalışmaları sırasında Azimzade, Rus ressamın çalışmalarını izleme ve onunla tanışma fırsatı bulmuştur. Bir süre sonra genç Azim'in resme olan ilgisini gören Durov, onu kendi atölyesine yardımcı olarak almıştır. Tüccar Guliyev'in Paris'te uluslararası fuara katılmak için sipariş ettiği değirmen

² Azimzade Müzesi'nde bulunan suluboya çalışmasında molla mektebinde ders anlatan hoca ve hocayı görmezden gelen bir grup öğrenci yer almaktadır. Çocuklar oyun oynarken ve eğlenirken resmedilmiştir. Sanatçı, tablodaki çocuklar arasında kendi resmini de yapmıştır.

tarihini anlatan resimlerde Durov'un Azimzade ile birlikte çalıştığı söylenmektedir. Bir diğer kaynakta ise Guliyev'in evinin duvar resimlerini ve Paris fuarı için tasarlanan resimleri Rus ressam Maslov'un yaptığı öne sürülmektedir³.

"1900'de Paris'te uluslararası sanayi fuarı düzenlenmiş ve oraya katılmak için Guliyev, Maslov'dan şirket ürünlerinden bir vitrin yapmasını istemiştir. Bunun dışında Guliyev, Maslov'a ailesine ün kazandıracak resimler sipariş etmiştir. Maslov'dan "el değirmeni yanında köy kıyafetinde anne, baba değirmenci, eşek yardımı ile dönen değirmen taşı, su değirmeni" ve sonunda "buharlı değirmen" gibi konuları çalışmasını istemiştir. Fakat Maslov, Azerbaycan'ın yaşam tarzına ve bilhassa eski yaşamına yabancı olduğu için çizimlerin Azimzade tarafından yapıldığı söylenmektedir." (Kaziyev, 1953: 12-13).

Bu zaman içinde Azimzade'nin okuma ve ressamlık eğitimi almak isteği daha da güçleniyor, fakat o, okuma imkânı bulamıyordu. Azimzade o günleri şöyle hatırlıyordu: "Bir gün şehrin zengin kişilerinden birinin yanına gidip Rusya'nın resim okullarında okumak için yardım istedim. O ise bana şunları söyledi: "Çocuğum, aklını başına topla, kendine meslek bul. Bizim mühendise ihtiyacımız var, resim yapana değil." (M. Nacafov, 1972: 2).

1900'de Azimzade bir başka tüccarın yanında çalışmıştır. Azimzade'nin resim yeteneğini fark eden iş adamı, gittiği Mekke yolculuğunu ölümsüzleştirmek için ona bir resim sipariş etmiştir. Resimde Nil nehri, piramitler, Kahire, Sultan Hasan Camii ve bütün bunların fonunda deve üzerinde iş adamı resmedilmiştir. Bu çalışmada sanatçı, konuyu ilk kez bağımsız olarak çözümlenmeye çalışmıştır. (Kaziyev, 1953: 13).

Rusya'daki devrimci hareketin yükselişi nedeniyle, özellikle birinci Rus Devrimi döneminde birçok hiciv dergisi, Çarlık hükümetinin iç ve dış politikalarını eleştirmiştir.

1905-1907 yıllarında yaşanan devrim olayları, Çarlık Rusya'sının vilayetlerindeki demokratik aydın kesimi harekete geçirmiştir. Transkafkasya, Ukrayna ve diğer ülkelerin yazarları ve ressamı, halk kitlelerini sömürgecilğe ve dini istismar edenlere karşı mücadeleye çağırmıştır. Örneğin bu dönem Azerbaycan şairi Sabir, Rus devrimci mücadele fikirleri ile gericiliği eleştiren eserler ortaya koymuştur. Azeri gazeteci ve yazar Celil Memedkuluzade'nin yaratıcılığı da devrimci düşünceleri ile tanınmıştır. Celil Memedkuluzade (1906-1931) yılları arasında önce Tiflis'te (1906-1917), sonra Bakü'de (1922-1931) yayımlanan "Molla Nasreddin" adlı hiciv dergisinin kurucusu olmuştur. 1905 Devrimi sırasında ortaya çıkan durumdan faydalanan Memedkuluzade, Azerice dergi

³ Adı geçen Rus ressamı Durov ve Maslov hakkında bilgiye şu ana kadar ulaşamamıştır.

çıkarak Azerbaycan, Kafkasya, İran ve Türkiye halklarını gericiliğe karşı milli mücadeleye çağırmıştır. (Memedkuluzade, 1936).

Devrim öncesi programı ile "Molla Nasreddin" dergisi, çağdaş siyasi olayları yakından takip etmiş, Türkiye ve İran gibi ülkelerde demokrasi hareketini desteklemiş, baskıcı feodal düzeni eleştirmiştir. "Molla Nasreddin" dergisinin halk arasındaki popülerliğinin başlıca nedeni ise resim malzemesinin çokluğu olmuştur. Renkli resim, karikatür ve desenlerle donatılmış bu dergi, okuma yazma bilmeyen insanların bile ilgisini çekmiş, resimler iş yerleri ve evlerin duvarlarını süslemiştir. 1906'da "Molla Nasreddin" dergisinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Azerice ilk resimli hiciv dergisi olan "Molla Nasreddin" birçok aydın kişiyi çevresine toplamıştır. Derginin ilk ressamı O. Şmerling olmuştur. Şmerling'in 7 Nisan 1906'da yaptığı "Sizlere Geldim, Müslüman Kardeşlerim" adlı ilk resmi, aslına bakılırsa programlı bir karakter taşımıştır. Çünkü derginin hedefi, Müslüman vatandaşlara seslenmek, onları 'uyandırmak' olmuştur. Şu da var ki Azimzade bir ateist olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Dine saygılı ve bağlı bir ailede yetişmiş olan Azimzade, daha çok dinin istismar edilmesine karşı çıkmıştır. Özellikle Müslüman kadınların özgürlüğü ve çağdaşlaşması yönünde çaba harcamıştır.

Derginin Şmerling, Rotter, Grinevskiy gibi ilk ressamı arasında genç Azimzade de bulunmuştur. 19 Mayıs 1906'da "Molla Nasreddin" in yedinci sayısında Azimzade'nin ilk resmi⁴ "İrşadın Müşterisi" yayımlanmıştır.

1907'de Azimzade "Hümmet" adlı sosyal demokrat grubun üyesi olduktan sonra irtica güçleri tarafından yapılan bütün baskılara rağmen, Necat, Neşri-Maarif, Necati-Maarif gibi ilerici cemiyetlerin toplantılarına katılmıştır (Anonim, 1927: 2).

Sonbahar 1907'de Azimzade, Irak'ın Karbela şehrine giden halasına eşlik etmiştir. Gezi sırasında halkın yaşamını yakından izleme fırsatı bulmuş ve eski yapıları gizlice resmetmiştir (Nacafov, 1972: 2).

Kaziyev'in kitabında Azimzade'nin 1907'de yaptığı gezi hakkında bilgi verilmezken 1910'da yaptığı Rusya gezisinden, İran ve Irak'ta bulunan kutsal yerleri ziyaretinden bahsedilmiştir (Kaziyev, 1953: 13-14).

Azimzade, Baki'de devrim öncesi Azerbaycan ve Rus dillerinde yayım yapan *Cigit*, *Kelniyet*, *Baraban*, *Biç*, *Mezeli*, *Tuti* gibi bir çok mizah dergileri ile çalışmış, hatta 1909'da *Zenbur(Arı)* adlı derginin editörlüğünü yapmıştır.

⁴ Hümmet Sosyal Demokrat Komitesi 1904 yılında, Baku Bolşevik Komitesine bağlı kurumdur. 1920'de Azerbaycan Komünist Partisiyle birleşmiştir. Komitenin amacı, çalışan Azeri Müslümanlar arasında siyasi çalışma yapmaktır.

1914 yılında Azimzade, Sabir'in Hophopname'sine yapılan ilk desenler dizisini oluşturmuş ve renkli baskı ile çıkan bu desenler, Sabir'in eserlerine daha çok ilgi uyandırmıştır.

1917 Ekimi, Sosyalist devriminin zaferini ve Azimzade'nin sanatını etkilemiştir. Fakat daha sonra Azerbaycan'da Sovyet iktidarı geçici olarak yenilgiye uğramış ve bu süre içinde Azimzade Bakü'dan uzaklaşmaya mecbur olmuştur.⁵ 1918 Mart olaylarından sonra "Hümmet" komitesinin önerisiyle Azerbaycan'ın Salyan daha sonra ise Lenkeran illerinde yerli halk arasında yapılan kültür-eğitim işlerini yönetmiştir

Bakü'ye dönen ressam, "Hümmet" sosyal demokrat komitesi işlerine doğrudan iştirak etmiştir. "Hümmet" in faal üyelerinden A. Hakverdiyev, Seyit Hüseyin, Üzeyir Hacıbeyov, H. Sarabski ve başka aydınlar ile birlikte kültür-eğitim işlerine yardım etmiş, konser ve gösterilerde karikatür, tiyatro sahneleri için ise dekor yapmıştır (Nacafov, 1972: 9).

1919'da Azerbaycan'da *Zanbur'un* kapanmasından sonraki üç yıllık süre içinde 1922'ye kadar hiçbir hiciv dergisi yayımlanmamıştır. Yalnız 1922'de Tebriz'den vatana dönen C. Memedkuluzade, *Molla Nasreddin'i* yeniden yayımlamaya başlamıştır.

Azerbaycan'da Sovyet iktidarı döneminin ilk yıllarından başlayarak kültür ve sanat alanında devletin gerçekleştirdiği ilk işlerden biri, toplumu ve kitleleri sosyalist sosyoekonomik yapıyla bütünleştirme hamlesi olmuştur. Sosyalizmin ilk yıllarında doğal olarak siyasi propaganda ve geniş halk kitlelerine hitap eden güncel içerikli sanat araçları ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri de pankarttır.

Azerbaycan Sovyet grafik sanatında pankart türü önemli yer tutmaktaydı. Siyasi pankart üretimine Sovyet iktidarının kurulduğu ilk günden başlatılmıştır. Azerbaycan sanatında ortaya çıkan *pankart*, Azeri ressamların daima dikkat alanında olmuştur (Tarlanov, Efendiyev, 1963, 9). Bu bağlamda Azimzade'nin rolü büyük olmuştur.

1920'de Eğitim Halk Komiserliği'ne bağlı olarak oluşturulan Güzel Sanatlar Dairesi'nde, Azim Azimzade başkanlığında resim atölyelerindeki eğitim süreci ve kitlesel propaganda faaliyetleri yönetildi. Kızıl Ordu, Nisan 1920'de Bakü'ye girdikten sonra şair Sergey Gorodetskiy, Rusya Telgraf Ajansı (ROSTA) Kafkasya Bakü Şubesine Sanat Bölümü Müdürü olarak atanmıştı. Burada vakit kaybedilmeden en ilkel koşullarda pankartlar, resimler ve önderlerin portreleri yapılmaktaydı (Gorodetski, 1966,15).

³ Sovyet *resmi* tarihçiliğinde 1918-1920 arasında var olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti geçici bir burjuva iktidarı sayılmaktaydı, Sovyet yönetimi ise daha önce kurulmuş Bakü Komünü'nün devamı gibi değerlendirilmiştir.

Birçok orijinal pankart yapımında Azim Azimzade ile birlikte Sergey Gorodetskiy, N. Koçergin gibi sanatçılar da bizzat emek vermişlerdir. Propaganda amaçlı pankartların yapılması için bazen devrimciler arasından eli bu işe yatkın yetenekli kişiler de görevlendirilmiştir. Stüdyolarda devrimci şevk ve enerjiyle çalışan B. Telengater (Beno), K. Bıkov, L. Knit, A. Arapov, B. Çiçkanov, K. Alacalov, Hüseyin Kulu Hüseyinov, Lidiya Lerman (Sabsay) ve diğerleri, toplumcu propaganda resim sanatına öncülük etmişlerdir (Miklaşevskaya, 1974: 21).

Sanatçının tasarladığı pankartta ise elindeki çekiçle Çar çüppesine karşı saldıran işçi resmedilmiştir. Burada Rusya Çarlık rejiminin işçiler tarafından tarihin çöplüğüne atıldığı simgelenmiştir. Pankart, açık ve net mesaj vermektedir. Kalıpla tutkallı boya kullanılarak yapılan pankartta siyah, sarı, beyaz lokal renkler, ambalaj kağıdının deniz mavisi fonunda oldukça etkilidir. Ressamın yaptığı portreler arasında Lenin'in eşi N.K. Krupskaya, ilk diplomat kadın A.M. Kollontay, R. Luksenburg gibi ünlülerin portreleri de dikkat çekmektedir. Ayrıca İranlı devrimciler Abbasğa Tebrizi ve Mirzarıza Kirmani'nin portreleri de kayda değerdir (Miklaşevskaya, 1974: 22).

1920'li yıllarda Azimzade yaratıcılığında kitap desen sanatına da geniş yer verilmiştir. O, Sabir, A. Hakverdiyev, N. Narimanov, C. Memmetkuluzade, A.Şaik gibi şair ve yazarların eserlerine birçok desen yapmıştır. Bunların dışında ressam, Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nda da görev almış ve bu süre içinde bir çok sahne için kostüm eskizi tasarlamıştır. Bunların bir kısmı Azerbaycan tiyatro müzesinde bulunmaktadır (Nacafov, 1972: 4).

Bu dönem için hazırlanan kostüm ve sahne tasarımında oryantalist bir yaklaşım söz konusudur. Şöyle ki; 1920-1930'lu yıllarda Azerbaycan'da Rus ve Batılı klasiklerin eserlerine yapılan desen ve sahne tasarımlarında sanatçılar tarafından olaylar, sanki Azerbaycan'da oluyormuş gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Örneğin Knit'in, Puşkin'in "Kızıl Balık" masalına (1927) yaptığı resimlerde olaylar, Azerbaycan'da olmuş gibi gösterilmiştir. Diğer bir örnek ise 1928 yılında Azerbaycan Dram Tiyatrosu'nda Shakespeare'in Hamlet trajedisi, Doğu kültürlerinde kullanılan aba, türban ve benzer kıyafetlerle gösterilmesidir (Tarlanov, Efendiyev,1963:14).

Sovyet iktidarının ilk yıllarında Azerbaycan güzel sanatlarının çeşitli alanlarında çalışabilen sanatçılara ihtiyaç olduğunu görmekteyiz. Azimzade, bu ihtiyacı belirli derecede karşılayan sanatçılar arasındaydı ve böylece ideolojik cephenin önemli taleplerini karşılamaktaydı. 1927'de üstün yararlılık gösteren sanatçı, Azerbaycan SSC Merkezi İcra Komitesi tarafından Azerbaycan Halk Ressamı (Devlet Sanatçısı) unvanı almıştır (Anonim, 1927:1). Aynı yıl Azimzade'nin sanat hayatına başlamasının 20. yıldönümü devlet tarafından törenle kutlanmıştır.

1922'de Azimzade aynı zamanda *Komunist*, *Bakinskiy Raboçiy* gazetelerinde ve *Molla Nasreddin*, *Akrep*, *Hemkarlar İttifakı*, *İnkilap* ve *Medeniyet* dergilerinde çalışmaya başlamıştır. Çalıştığı pankart ve karikatürler, gazete ve dergilerde yer alıyordu, ayrıca çok sayıda pankartı yayımlanmaktaydı. Azimzade'nin 1922-1931 yılları arasında *Molla Nasreddin* dergisi için yaptığı resimler, Azerbaycan hicivci grafik sanatının klasik örnekleri gibi değerlendirilmiştir.

1937'de SSCB genelinde büyük sıkıntılara yol açan toplu ceza uygulamaları sırasında Azimzade kıl payı kurtulabilmiştir. O, dönemin Azerbaycan Parti Lideri Mircefer Bağırov'un bizzat müdahalesi ile tahliye edilmiştir. Kanımızca bunun bir nedeni de Azimzade'nin devlete ve halka mal olmuş bir sanatçı olmasıydı.

Azimzade'nin sanatçı olarak en verimli dönemi 1930'lu yıllara rastlar. Bu dönemde sanatçı, devrim öncesi günlük yaşam ve dini konulara bağlı sulu boya çalışmaları ile bilinmektedir. Bunlardan *Köhne Bakü*, *Eski Bakü Tipleri*, *Kos Kosa Milli Oyunu (1930)*, *Ateş Üzerinden Atlamak (1937)*, *Köpek Dövüşü (1938)*, *Boşanma (1935)*, *Zorla Evlendirme (1935)*, *Kurban Bayramı (1931)*, *Zenginlerin Ramazan Sofrası (1938)*, *Fakirlerin Ramazan Sofrası (1938)* gibi resimler dikkat çekmektedir. Yukarıda belirttiğimiz çalışmalar, 1959 yılında Moskova'da "Azerbaycan Plastik Sanatlar Sergisi"nde de yer almıştır.

Bahar 1940'da Bakü'de Azimzade'nin ilk kişisel sergisi düzenlenmişti ve sergide 1200 eser yer almaktaydı. Bir süre sonra çalışmalar Moskova ve Erivan'da sergilenmişti. Ermeni sanatçı M. Saryan, Azimzade sanatını şöyle değerlendirmiştir: "Azimzade'nin suluboya kompozisyonları, ifşa edici resim ve karikatürleri Transkafkasya halkları için -Azerbaycanlılar, Gürcüler ve Ermeniler için aynı şekilde anlaşılardır" (Çepeleva, 1939: 74-75). Bu sırada Bakü Ordu Evi'nde Azimzade'nin eserlerinden oluşan bir sergi düzenlenmiştir. Sergi sırasında konuşma yapan sanatçı, sanatı ile sonuna kadar halkına hizmet edeceğini söylemiştir. Savaşın en kritik günlerinde Alman faşizminin kötü niyetlerini ifşa eden karikatürler ve pankartlar yapmıştır.

1969'da Moskova'da Merkez Ressamlar Sarayı salonlarında Sovyet Devrimci Pankartı konulu sergi düzenlendi. Böylece Azerbaycan Sovyet pankart sanatının ülke genelinde yeri ve rolü de belirlenmiş oldu. 1920'li yıllarda Azim Azimzade lider sanatçılardan biriydi. *Bakü İşçileri* ve *Azeri Köylülerin Kardeşliği (1927)*, *Sinema*, *Radyo* ve *Kitabı Köye Ulaştırılmalı (1927)* konulu pankartlar, onun ustalığını ve toplumcu kişiliğini ortaya koymaktadır. Olumlu tipler, gerçekçi tarzda ele alınmış ve gereken ayrıntılar ihmal edilmemiştir.

1930'lu yıllarda Azerbaycan'da grafik sanatında sosyalist gerçekçilik yöntemini benimseme ve uygulama süresi derinleşmiştir. Yeni tür ve yöntemler gelişmekte, basma resim tekniği yaygınlaşmıştır. Milli kadrolarda artış olduğu gibi uzmanlık ve ustalık düzeyi de yükselmiştir. Grafik sanatında yabancı etkiler pek görülüyordu. Sosyalist ekonomi kurulurken ilk beş yıllık planlar döneminde yayınevleri, kitlesel propaganda ürünlerinin basılması işine büyük önem veriyorlardı. Sanatçılar, çağdaş yaşamı, tarih ve edebiyatı bilmek zorundaydılar; devamlı olarak kent ve köy emekçileri arasında bulunmaları, aydınlarla temas halinde olmaları gerekiyordu. Grafik sanatçılarının siyasi bilinçleri, genel kültürleri, gerçekçi sanat alışkanlıkları çok önemli koşullardı.

SSCB ile Almanya arasındaki savaş (1941-1945), Azerbaycan'da bütün sosyoekonomik ve kültürel yaşamı etkiledi. Ülkenin genelinde olduğu gibi Azerbaycan sanatçıları da savaş için çalışıyorlardı ve yaklaşık 30 ressam savaşa katılmıştı. Onlar cephede Azerbaycan sanatını temsil ediyorlardı. Savaş yıllarında Birçok ressam, ordunun cephede yayımladığı yayın organlarında çalışıyordu.

Askeri durum ve olağanüstü koşullarda ressamlar, organizasyon ve örgütlenme açısından yeni bir çatı altında toplanmışlardı. Propaganda amaçlı pankartlar yapılması için Agitokna (propaganda pencereleri) kurulmuş, Bakü Subay (Ordu) Evi bünyesindeki stüdyolarda birçok ressam çalışmıştır. Savaş başladıktan iki ay sonra SSCB Sanat Vakfı (Hudfond) Azerbaycan Şubesi bünyesinde stüdyo ünitesi kurulmuş ve matbaa yoluyla pankart baskısı başlatılmıştı. Savaş yıllarında yaklaşık 70 bin nüsha Agitokna propaganda bildirisi (resimli) ve 1,5 milyon pankart basılmıştı. Her yerde olduğu gibi Baku'de de bütün ressamlar ve hatta heykeltıraşlar bile pankart çalışması yapıyorlardı.

Antifaşist karikatürler ve yergisel grafik, bu yıllarda doğal olarak ön plandaydı. Savaşın ilk günlerinden başlayarak grafik sanatı, kitleselliği ve güncel sorunlara derhal ayak uydurma özelliği ile ana faaliyet alanı olmuştu (Azimzade 1942). Ressamlar, cephe, seferberlik merkezleri, kulüpler, sergiler, mitingler için pankart ve diğer grafik eserler yaratıyorlardı. Parti yönetiminin istekleri doğrultusunda Azimzade, Ahundov, Halıkov, Hacıyev, Salamzade, Rijenko, Vlasov, Abdullayev, Şerifzade ve diğer ünlü ressamlar, Azerneşr - Devlet Yayınevi'nde yayımlanmak üzere orijinal pankartlar üretmişlerdi.

Azim Azimzade, bu dönemde de Azerbaycan ressamlarının öncüsü olarak savaş ve zafer için yoğun ve verimli çalışmalar ortaya koymaktaydı. Onun bu yıllarda gazetelerde yayımlanan antifaşist içerikli karikatürleri oldukça ünlüdür. *Aslan ve Kedi*, *Tavus Tüylü Karga*, *Değersiz Kozlar*, *Emperyalizmin Zincirli Köpekleri*, *Barbarların Gölgeleleri*, *Sirk Numarası*, *Berlin Müzesi* adını taşıyan bu karikatürlerde Azimzade, düşmanı genelde

yırtıcı hayvanlar (aslan, kurt, çakal, sırtlan, akbaba vb.) olarak betimlemişti. Ne yazık ki ünlü sanatçı, 2.Dünya Savaşı'nı bitimini görmeden 1943'te vefat etmiştir.

3.Sonuç

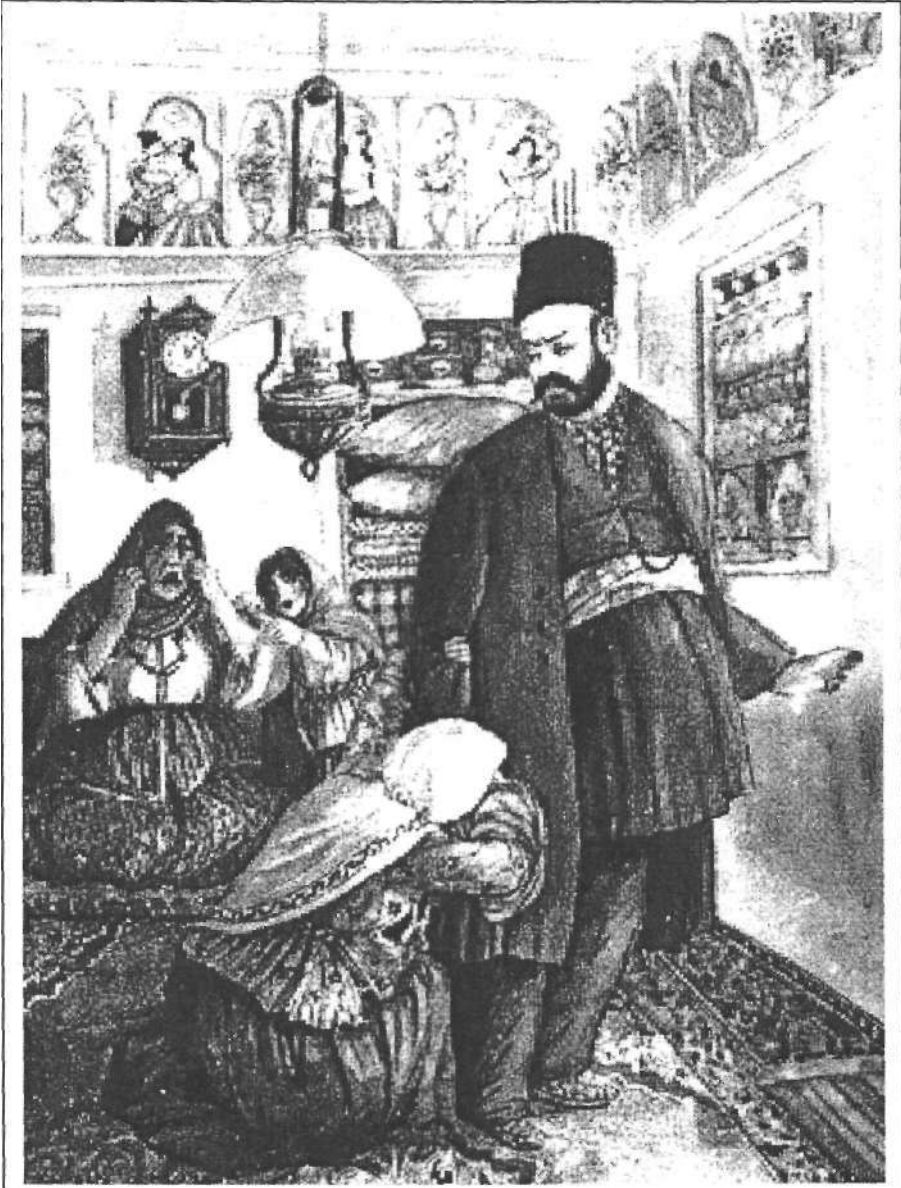
Azimzade geniş kültürü, saygın kişiliği ile tüm sanat çevrelerinin ilgisini üzerine toplamıştır. Resmin yanı sıra müzikle de ilgilenmiştir. Rusça, Ermenice, Farsça, Türkçe biliyordu. Onun ev müzesinde bulunan şamdanlı siyah piyanosunda Azerbaycan'ın ünlü bestecileri eserlerini seslendirmişlerdir. Azim Azimzade, Azerbaycan resim sanatında sosyalist gerçekçilik anlayışını ortaya koyan ilk sanatçı olarak bilinmektedir. Azimzade'nin eserlerinde özgün çizim, güçlü kompozisyon ve olgun renkler görülmektedir. Sanatçı yapıtlarında çok değişik konuları ele almış ve folklor, günlük yaşam, kadın teması, din gibi konuları resimlerine taşımıştır. Konular çoğunlukla devrim öncesi Azerbaycan toplumunu her yönüyle yansıtan tarihsel bir malzeme içeriyordu. Azimzade'nin yaşamı ve sanatı, Sovyet toplumunda sanatçının halk-devlet-sanat üçgenindeki konumunu göstermek bakımından iyi bir örnektir. Çünkü Azimzade, sanat yaşamı ile Azerbaycan resim sanatına damgasını vurmuş önemli otoritelerden biri olmuştur.

KAYNAKÇA

- ANONİM. (1927). "Komunist" (Azerice)19 Haziran, 1927:1.
- Arşiv Belge "Azimzade Azim, Özgeçmiş", Font 69, opis 3, edin.hr. 9, 1939,13.
- ROZENTAL, M.-YUDİN, P, (1963) Filosovskiy Slovar, Moskva.
- ÇEPELEVA, V. "Zametki o vistavke Azim Azimzade" *İskusstva*, 6, 1939 74-75.
- GORODETSKİ, S. (1966). *Sitih, Avtobiografiya*, Moskva.
- KAZİYEV, A. (1953). *Narodny Hudojnik Azim Azimzade*, Baku.
- MEMEDKULUZADE, C. (1936) *Soçineniye*, Bakü.
- MİKLAŞEVSKAYA, N. (1974). *Stanovleniye i Razvitiya İskusstva Sosialistiçeskogo Realizma v Sovetskom Azerbaydjane*, Baku.
- NACAFOV, M. (1972). *Azim Azimzade*, Baku.
- TARLANOV, N. - EFENDİYEV, R., *Azarbaycan Sovyet Grafikası*, 1963.
- VEYMARN, B. V. (1948). "Trisat let Sovetsogo İzobrazitelnogo İskusstva" *Nasionalnoye Mnogoobraziye Sovetskogo İzobraziyelnogo İskusstva*.

"Yeni ve Eski Eş Sahnesi"

"Zorla Evlendirme Sahnesi" 1935.